

КУЛЬТАВЫЯ ЗБУДАВАННІ, культурае дойдства, сакральная архітэктурна, разнавіднасць архітэктурна, якая вызначае сакральную прастору. З'яўляюцца месцам правядзення рэліг. рытуалаў, цырымоній у межах веравызнання, пражываннем служыцеляў рэліг. культу, прыстанішчам вернікаў. На тэр. Беларусі захаваліся з часоў Сталага Сярэднявечакоўя (12 ст.). Асн. тыпы К.з: *царква*, *сабор* (праваслаўе), *касцёл*, *сабор* (каталіцызм), *збор*, *кірха* (пратэстантызм), *мячэць* (іслам), *сінагога* (іўдаізм), малітоўны дом у старавераў, *кляштар*, *капліца*, *званіца* і інш. Архітэктурна першых вядомых на бел. землях мураваных храмаў крыжовакупальнага тыпу (*Гродзенская ніжняя царква*) зведала ўплыў рус.-візант. традыцый культувага будаўніцтва, базілікальнага тыпу — зах.-еўрап. раманікі і готыкі (*Полацкі Сафійскі сабор*, храм-пахавальня полацкіх епіскапаў). У 12 ст. засн.: *Гродзенская школа дойдства*, *Полацкая школа дойдства*, *Віцебская школа дойдства*. У перыяд 15—16 ст. узніклі храмы абарончага тыпу — цэрквы-крэпасці з аднавежавым (*Гнезнаўскі Міхайлаўскі касцёл*), двухвежавым (*Навагрудскі Барысаглебскі сабор*, *Супрасльская царква-крэпасць*, *Сынаковіцкая царква-крэпасць*, *Мураванкаўская царква Раства Багародзіцы*, *бязвежавым* (*Ішкалдскі Троіцкі касцёл*) гал. фасадам. Пад уплывам Рэнесансу ў К.з. сцвярджаліся стрыманыя, лаканічныя манумент. формы (*Заслаўскі кальвінскі збор*, *Смаргонскі*

кальвінскі збор, *Навасвержанскі Петрапаўлаўскі касцёл*). З распаўсюджаннем у бел. архітэктуры ў 17—18 ст. стыльвых тэндэнцый барока ў абліччы хрысціянскіх храмаў павялічвалася экспрэсія, выяўленая на фасадах кантрастам маштабаў і рытмаў, матэрыялаў і фактур, святлоценымі эфектамі, падкрэслена хвалістым характарам ліній, пышнасцю дэкарацыі (касцёлы Св. Францішка Ксаверыя ў Гродне, Св. Андрэя ў Слоніме). Разам з тым будаваліся касцёлы ў традыцыйных Сярэдневякоўя і Рэнесансу, іх архіт.-маст. кампазіцыі выражалі абарончы характар (*Камайскі касцёл Яна Хрысціцеля, Навагрудскі Фарны касцёл*). У канцы 18—19 ст. у К.з. увасобіліся рысы класіцызму, пачалі будавацца храмы крыжова-купальнага тыпу (*Гомельскі Петрапаўлаўскі сабор, Петрыкаўская Мікалаеўская царква*), купальныя ратонды (*Чачэрская Праабражэнская царква, Пральніцкая Мікалаеўская царква*), базілікі (*Пружанскі сабор Аляксандра Неўскага*). У 2-й пал. 19 — пач. 20 ст. пад уплывам эклектыкі ў архітэктуры К.з. адзначаліся стылізатарскія тэндэнцыі, выражаныя ў неа- і рэтрастылях. Каталіцкія храмы будаваліся ў неагатычным стылі (*Гервяцкі Троіцкі касцёл, Суботніцкі касцёл Святога Уладзіслава*), збудаванні праваслаўнай канфесіі — у рэтраспектыўна-рус. стылі (*Гродзенскі кафедральны Пакроўскі сабор, Мількаўшчынская Пакроўская царква*). Драўляныя К.з. хрысціянскага веравызнання 16—19 ст. адзначаліся разнастайнасцю кампазіцыйнай будовы: праваслаўныя храмы мелі ў аснове падоўжна-восевую (царква Аляксандра Неўскага ў в. Стрэльна Іванаўскага р-на, *Паручынская Пакроўская царква*), ярусна-восевую (*Дварэцкая Святадухаўская царква, Дабраслаўская Троіцкая царква*), крыжова-цэнтральную (*Вялікалазіцкая Пакроўская царква*) структуру, каталіцкія — форму базілікі з развітой аб'ёмна-прасторавай кампазіцыяй трохнефавага зрубу з трансэптам (*Жырмунскі касцёл Адшу-*

кання Святога Крыжа, касцёл Нараджэння Дзевы Марыі ў в. Кемелішкі Астравецкага р-на) або аднанефавай (*Вялікавіранскі Юр'еўскі касцёл*). У 16 — пач. 20 ст. на тэр. Беларусі ўзводзіліся мураваныя (Ашмяны, Гродна, Столін, Слонім, Быхаў, Іўе) і драўляныя (Глыбокае, Воўпа, Нароўля, Навагрудак, Друя) сінагогі. У канцы 18 — пач. 19 ст. ў цэнтр. і паўн.-зах. рэгіёнах адзначалася шырокае будаўніцтва драўляных татарскіх мячэей (Клецк, Ляхавічы, Мядзел, Мір, Іўе, Навагрудак, Слонім, Відзы). З пач. 20 ст. — 1980-я гг. К.з. амаль не ўзводзіліся. З актывізацыяй руху за нац. адраджэнне культ. спадчыны Беларусі пачала аднаўляцца дзейнасць праваслаўных і каталіцкіх храмаў, праводзіцца рэстаўрацыя і рэканструкцыя разбураных сакральных помнікаў, на месцы сапсаваных узводзяцца новыя. У 1990-я — пач. 2010-х гг. — ажыццяўляецца праектаванне і ўзвядзенне К.з. на новых месцах (Свята-Васкрасенская царква ў Брэсце, касцёл Узвышэння Святога Крыжа ў Светлагорску, пратэстанцкія малітоўныя дамы ў Ваўкавыску, Брэсце, мячэці ў в. Відзы Браслаўскага, г.п. Смілавічы Мінскага р-наў і інш.).

Ю.Ю.Захарына.